

4a. POLSKA W CZASACH STALIZNIZMU 1948 – 1956 – notatka roz.

Stalinizm określenie typu scentralizowanej dyktatury wprowadzonej przez Józefa Stalina w ZSRR, która stanowiła połączenie marksizmu, leninizmu, kultu jednostki Stalina. Okres rządów Stalina (1924 – 1953). W Polsce okres stalinowski to lata 1948 – 1956, kiedy to wprowadzono we państwie polskim system rządów wzorowany na systemie radzieckim. Okres ten zamykają wydarzenia 1956 r.

Cechy stalinizmu:

- wprowadzenie systemu hegemonicznego,
- rozwój systemu bezpieczeństwa państwowego, który stał na straży ustroju,
- eliminacja przeciwników politycznych, podziemia niepodległościowego i tych, którzy nie zgadzali się z przyjętą ideologią,
- ujednoczenie wszystkich organizacji społecznych i młodzieżowych, podporządkowanie ich jednej ideologii,
- w sztuce i literaturze wprowadzenie socrealizmu (realizmu socjalistycznego),
- walka z Kościołem katolickim,
- wprowadzenie systemu gospodarczego wzorowanego na systemie radzieckim,
- całkowite uzależnienie się od ZSRR ,
- nie przestrzeganie praw i swobód obywatelskich.

1. Ustanowienie stalinizmu w Polsce

a) wprowadzenie nowego ustawodawstwa

- **19.02 1947 r.** uchwalona została **Mała Konstytucja**, ustawa o ustroju i zakresie działania najwyższych organów państwa:
 - ✓ wprowadzono nowy organ władzy – Radę Państwa – przejęła funkcje Prezydium KRN, łączyła uprawnienia władzy ustawodawczej i wykonawczej; Rada kierował prezydent
 - ✓ rozszerzała uprawnienia władzy wykonawczej – prezydenta i rządu.
- 22.02,1947 r. – ustawa „o postrzeganiu i rozwijaniu praw i swobód demokratycznych” – prawa nie mogą być nadużywane na szkodę państwa ludowego;
- znaczenie nowego ustawodawstwa – ograniczenie uprawnień sejmu, wprowadzenie obcych polskiej tradycji instytucji (wzorowanych na ZSRR), łamanie konstytucji z 1921 r.
- rząd uzyskał uprawnienia ustawodawcze – mógł wydawać dekrety z mocą ustawy z pominięciem Sejmu.

b) wprowadzenie systemu hegemonicznego — eliminacja opozycyjnych partii politycznych, ujednoczenie ruchu robotniczego i podporządkowanie mu innych partii.

- zjednoczenie ruchu robotniczego: 15 – 21.12.1948 r. – zjazd zjednoczeniowy PPR i PPS. Z połączenia Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) powstała **Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR)**. Z partii usunięto wszystkich opozycjonistów. W PZPR przeważali działacze PPR. Było to szczególnie widoczne we władzach. W Biurze Politycznym stosunek PPR do PPS wynosił 3:1, a w terenowych organizacjach partyjnych 2:1. Przewodniczącym PZPR został **Bolesław Bierut**. Skład Biura Politycznego: Jakub Berman, Franciszek Joźwiak, Hilary Minc, Stanisław Radkiewicz, Marian Spychalski, Roman Zambrowski, Aleksander Zawadzki. Z byłej PPS do Biura Politycznego weszli: Józef Cyrankiewicz, Adam Rapacki i Henryk Świątkowski.

- zjednoczenie ruchu ludowego: 27.11.1949 r. – Kongres Jedności Ruchu Ludowego powołał **Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL)**. Prezesem Rady Naczelnej został **Józef Niećko**, prezesem Komitetu Wykonawczego – Władysław Kowalski. Było to możliwe po rozłamie PSL we wrześniu 1949 gdy wyodrębniła się PSL – Lewica i po opuszczeniu kraju przez Stanisława Mikołajczyka obawiającego się aresztowania. Lewicowi działacze z Józefem Niecką przejęli kontrolę nad kierownictwem partii. Doszło do połączenia PSL, PSL – Lewicy i SL. Nowa partia – ZSL - uznała hegemoniczną rolę PZPR, przyjęło zasadę „zaostrożania walki klasowej wraz z rozwojem rewolucji” – odrzucono tradycje polskiego ruchu ludowego.
 - **SD** – we wrześniu 1948 r. **Stronnictwo Demokratyczne** określiło się jako stronnictwo niezależne, reprezentujące interesy zamożnego mieszczaństwa. Pod wpływem lewicowego skrzydła partii w październiku 1948 r. SD uznało hegemoniczną rolę partii robotniczej w budowie socjalizmu. Wysłunięto tezę o wyższości gospodarki spółdzielczej nad indywidualną, opowiedziano się za stopniowymi zmianami przeprowadzonymi na zasadzie dobrowolności;
 - SP – Stronnictwo Pracy zawiesiło swoją działalność w Lispu 1950 r. Część jego członków wstąpiła do SD.
 - PZPR skupiała pełnię władzy, a ZSL i SD były całkowicie jej podporządkowane. Pozostawienie tych partii miało przekonać społeczeństwo o pluralizmie politycznym rządów komunistycznych
- c) ujednoczenie ruchu młodzieżowego** – 22.07.1948 r. – połączenie OM TUR , ZMW RP „Wici” w **Związek Młodzieży Polskiej (ZMP)**. Częścią autonomiczną ZMP został Związek Akademicki Młodzieży Polskiej (ZAMP)
(OM TUR – Organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
ZMW RP „Wici” – Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”)
- d) utworzenie licznych organizacji podporządkowanych partii:**
- Zrzeszenie Studentów Polskich
 - Liga Przyjaciół Żołnierza
 - Liga Kobiet
 - Towarzystwo Przyjaźni Polsko – Radzieckiej
- e) 1948 – wprowadzenie ustawy o przymusowej pracy i szkoleniu wojskowym** młodzieży od 16 do 21 roku życia, podczas której młodzież była poddawana nasilonej indoktrynacji – celem – wychowanie młodzieży w duchu socjalistycznym
- f) umocniono system bezpieczeństwa państwowego** poprzez:
- rozbudowanie Milicji Obywatelskiej,
 - podporządkowanie wywiadu i kontrwywiadu Głównemu Zarządowi Informacji,
 - podporządkowanie systemu bezpieczeństwa radzieckiej kontroli (radzieccy oficerowie sprawowali najważniejsze funkcje w polskim wojsku, milicji, wywiadzie, służbie bezpieczeństwa np. dowódcą Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego MBP był gen. Lalin).
 - MBP zajęło się zwalczaniem przeciwników nowego ustroju politycznego – utworzono Komisję Specjalną MBP do zwalczania prób zmiany polityki bądź ustroju wewnątrz państwa. W 1949 r. ministrem obrony narodowej został marszałek Rokossowski oddelegowany przez Stalina do służby w wojsku polskim.
- g) zmiany w sadownictwie :**
- w 1949 r. wprowadzono instytucję ławników ludowych jako czynnika społecznego,
 - w 1950 r. podporządkowano prokuraturę władzy wykonawczej. Miała ona odtąd chronić ustrój i ludowy porządek prawny,
 - w Polsce obowiązywało ustawodawstwo represyjne:

- ✓ dekret „o wyłączeniu ze społeczeństwa wrogich elementów” (29.02.1945 r.),
- ✓ dekret „o powołaniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym”(16.11.1945 r.),
- ✓ dekret „o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa”(13.06.1946 r.) .
- ✓ W 1946 r. utworzono Najwyższy Trybunał Narodowy, który sądził osoby odpowiedzialne za klęskę wrześniową i „faszycję” życia państwa.

h) reforma administracyjna państwa – 1950 r.

Wprowadzono system rad narodowych (od rady osiedlowej przez dzielnicową, miejską, gminną, powiatową po wojewódzką). Wszystkie rady były podporządkowane władzy centralnej – Radzie Państwa, która zastąpiła wójtów, burmistrzów, starostów czy wojewodów. **Zniesiono więc samorząd terytorialny.**

i) rząd uzyskał uprawnienia ustawodawcze – prawo wydawania dekretów z mocą ustawy (ograniczenie uprawnień sejmu).

2. Represje wobec opozycji.

a) represje stosowano wobec:

- żołnierzy AK i żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, którzy powrócili do kraju,
- przedwojennych pracowników administracji,
- ziemian,
- inteligencji,
- przedstawicieli Kościoła katolickiego,
- opozycji politycznej,
- przedwojennych oficerów.

b) stosowano następujące metody:

- masowe aresztowania,
- terror i procesy pokazowe,
- szantaż,
- zastraszanie,
- stosowanie odpowiedzialności zbiorowej
- usuwanie osób niewygodnych z pracy i pozbawianie ich środków do życia

c) zwalczanie opozycji

- W 1950 r. zwolniono z armii wszystkich przedwojennych oficerów. Aresztowano ok. 1,5 tys. pod zarzutem pracy na rzecz obcego wywiadu, oskarżano żołnierzy AK o współpracę z Niemcami, a następnie organizowano procesy pokazowe (np. proces gen. Stanisława Tatara i gen. Jerzego Kirchmayera – 1951 r.). Ogółem wytoczono 47 mniejszych procesów, w których wydano 91 wyroków, w tym 37 wyroków śmierci. Skazywano ich na śmierć „za próbę obalenia ustroju”. 19 z tych wyroków wykonano.
- Ludzi niewygodnych mordowano bez wyroku sądowego, m.in. płk. Aleksandra Krzyżanowskiego, księdza Zygmunta Kaczyńskiego (redaktora „Tygodnika Warszawskiego”), płk. Wacława Lipińskiego, znakomitego historyka wojskowości.
- Wypowiedziano wojnę podziemiu niepodległościowemu – zlikwidowano wyższych dowódców AK (np. płk. Antoniego Olechowicza), rozbito takie organizacje jak „**NIE**”, **WiN** (Wolność i Niezawisłość – do 1952 r.), Narodowe Zjednoczenie Wojskowe (**NZW**) i Narodowe Siły Zbrojne (**NSZ**). Stracono Przywódców NSZ i NZW.

- Opozycyjnych polityków Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Pracy czy Polskiego Stronnictwa Ludowego umieszczano w obozach pracy, których istniało około 97. Najbardziej znane z nich to obozy w Krześlinowie, Nowinach, Poniatowej, Skrobowie koło Lubartowa, Sikawie koło Łodzi, w Mysłowicach. W 1949 r. przebywało w obozach około 9 tys. osób.

3. Polityka wobec Kościoła katolickiego 1945 – 1956

a) lata 1945 – 1950

1945 – powrót do polski prymasa Augusta Hlonda, który podczas wojny był więziony we Francji. Papież Pius XII upoważnił go do tworzenia na terenie Ziemi Odzyskanych administracji apostolskiej. Biskupi niemieccy z tych ziem zatrzymali swoje tytuły lecz zostali zmuszeni do opuszczenia swych diecezji. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej wypowiedział Konkordat z Watykanem. (**Konkordat** – umowa między państwem a Stolicą Apostolską regulującą stosunki państwo – Kościół w poszczególnych krajach. Polska podpisała konkordat w 1925 r.)

1946 – wprowadzenie świeckiego prawa małżeńskiego i zniesienie obowiązku religii w szkołach podstawowych i średnich.

1948 – zamknięcie „Tygodnika warszawskiego” i aresztowanie jego dziennikarzy na czele z księdzem Zygmuntem Kaczyńskim. Zmarł August Hlond. Nowym prymasem został Stefan Wyszyński.

1949 – premier Józef Cyrankiewicz zapowiedział walkę z duchowieństwem występującym przeciwko władzy ludowej. Premier nawoływał duchownych do przyjęcia postawy tzw. „księży – patriotów” , którzy podporządkowaliby się nowej władzy. Część księży poparła premiera mając nadzieję na swobodę w pracy duszpasterskiej (obietnica swobodnego nauczania religii).

Dekret o ochronie wolności sumienia w Polsce zapowiadał karanie duchownych bądź wierzących za nadużywanie wolności wyznania w celach wrogich ustrojowi.

1949 – 1950 – zabór mienia, nieruchomości Kościoła katolickiego, także odebranie zakonom szpitali, zakładów opiekuńczych, szkół.

1950 – wprowadzono przymusowy zarząd państwowy nad organizacją charytatywną Caritas.

– ustawa o konfiskacie dóbr kościelnych, zakonnych i biskupich.

– podpisanie **porozumienia między rządem a Episkopatem** kończy oficjalnie napięte stosunki między rządem a Kościołem. Państwo potrzebowało poparcia Kościoła dla zachodzących przemian, a Kościół dążył do swobodnego wykonywania obowiązków duszpasterskich.

Postanowienia:

Kościół zobowiązał się popierać:

- polską rację stanu, tzn. nauczać wiernych poszanowania prawa, władzy państwowej,
- programy gospodarcze i społeczne państwa,
- politykę polską w sprawie Ziemi Odzyskanych.

Państwo przyznało Kościołowi prawo do:

- nauczania religii w szkołach prowadzenia pracy duszpasterskiej w wojsku i zakładach karnych,
- prowadzenia pracy dobroczynnej i opiekuńczej,
- zachowania prasy katolickiej,
- Zachowania Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL),
- uznano władzę papieską nad Kościołem w Polsce w kwestii wiary, moralności i jurysdykcji kościelnej.

Umowa ta była kompromisem między obu stronami, nadal jednak pozostawały kwestie sporne:

- (1) kwestia nauczania religii w szkole – państwo nadal uniemożliwiało lub utrudniało lekcje religii w szkole,
- (2) kwestia organizacji kościelnej na ziemiach zachodnich (Ziemiach Odzyskanych).

b) lata 1951 – 1956

Państwo od początku nie przestrzegało zawartej umowy. Już od 1951 r. rozpoczęło ponowną nagonkę na duchowieństwo, rozpoczęły się szykany.

1951 – władze usunęły dotychczasowych biskupów z Ziemi Odzyskanych i obsadziły te stanowiska wikariuszami generalnymi. Nie zgodziły się na objęcie diecezji przez biskupów tytularnych mianowanych przez Piusa XII. Za działalność antypaństwową aresztowaną ok. 900 księży.

1952 – likwidacja seminariów duchownych (niższych), nowicjatów zakonnych; wprowadzono ograniczenia do budownictwa sakralnego. Aresztowano byłego biskupa lwowskiego – Baziaka. Nie wydano Stefanowi Wyszyńskiemu paszportu na podróż do Rzymu, gdzie miał odebrać kapelusze kardynalski.

1953 – zakończył się proces księży kurii krakowskiej, którzy zostali oskarżeni o szpiegostwo na rzecz USA – ksiądz Józef Lelito został skazany na wyrok śmierci (proces sfałszowano).

– dekret o obsadzaniu urzędów kościelnych przez państwo, o ich tworzeniu i znoszeniu. Każda nominacja i akt prawny Kościoła miały podlegać kontroli i mogły być anulowane. Było to naruszenie zasady nie ingerowania w wewnętrzne sprawy Kościoła.

– **list Episkopatu** do rządu pod nazwą „*Non possumus*” – władze kościelne opisały gwałty i naruszenia władz wobec treści układu z 1950 r., m.in. usuwanie religii ze szkół, ingerowanie w wewnętrzne sprawy Kościoła, obsadzanie stanowisk kościelnych przez państwo, głoszenie propagandy antykościelnej i stosowanie presji politycznej, wymuszanie na księżach deklaracji wiernopoddańczych. List ten był odpowiedzią na politykę państwa. Do tej pory Kościół próbował łagodzić zadrażnienia – podpisano Apel Sztokholmski, Episkopat ogłosił deklarację z okazji II Światowego Kongresu Obrońców Pokoju. Nie dało to jednak żadnych rezultatów. List był wyrazem nowego kierunku Episkopatu – Kościół „nie ustąpi” z przyznanych mu praw (m.in. obsadzania urzędów kościelnych).

– **Proces biskupa Czesława Kaczmarka** i czterech księży z kurii kieleckiej oskarżonych o „szpiegostwo na rzecz USA i Watykanu”, „usiłowanie obalenia ustroju PRL” oraz „kolaborację z Niemcami” w czasie wojny – proces był sfigowany. Biskup Kaczmarek został skazany na 12 lat pozbawienia wolności, a pozostali księża na 5 – 10 lat.

– aresztowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego wskutek jego nieugiętej postawy wobec prześladowań kościoła katolickiego w Polsce.

4. Sztuka i nauka stały się narzędziem propagandy i indoktrynacji

- odbudowano teatry, kina, biblioteki i świetlice. Zostały one upaństwowione. W kinach i teatrach wprowadzono odpowiedni dla mas repertuar,
- radio, prasa, film zostały podporządkowane państwu i szerzyły obowiązkową ideologię, zgodną z marksizmem i leninizmem,
- wprowadzono cenzurę,
- zagłuszano polskojęzyczne radiostacje zachodnie,
- propagowano kulturę radziecką,
- zlikwidowano prywatne wydawnictwa, które zastąpiono spółdzielniami wydawniczymi: „Książka”, „Wiedza”, „Czytelnik”,

- wprowadzono **socrealizm** do filmu, sztuk pięknych (malarstwo, rzeźba, muzyki — gloryfikowanie pracy fizycznej, przedstawianie bohaterów komunizmu, sztuka ludowa była promowana),
- naukom humanistycznym narzucono ideologię marksistowską; socjologia, politologia; filozofia została podporządkowana ideom Marksa, Lenina, Stalina,
- zafałszowywano źródła historyczne w duchu marksistowskim,
- wprowadzono cenzurę prac naukowych — zwalczanie poglądów sprzecznych z ogólnie przyjętymi,
- zlikwidowano Akademię Umiejętności i zastąpiono ją Polską Akademią Nauk (1952 r.)
- nauka i sztuka miały kształtować nowych obywateli; była skierowana do najniższych warstw społeczeństwa — robotników i chłopów. Polska miała być państwem robotniczo – chłopskim. Skutkiem było praktyczne zlikwidowanie analfabetyzmu poprzez naukę dorosłych.

5. Konstytucja z 22.07.1952 r. Polska stała się Polską Rzeczypospolitą Ludową (PRL).

a) zasady ustroju socjalistycznego:

- Polska krajem „demokracji ludowej”, w którym władza należy do „ludu pracującego miast i wsi”,
- gospodarka PRL opierała się na „uspołecznionych środkach produkcji i monopolu państwa w handlu zagranicznym”. Konstytucja nie precyzowała pojęcia własności prywatnej,
- Konstytucja znosiła trójpodział władzy.

b) organy władzy państwowej

- **Sejm** – jednoizbowy wybierany na kadencję 4-letnią w wyborach czteroprzymiotnikowych. Prawa wyborcze przyznano wszystkim obywatelom – czynne prawo wyborcze od 18 roku życia, a bierne od 21. Kandydatów na posłów mogły zgłaszać organizacje polityczne. Sejm powoływał rząd, posiadał najwyższą władzę (tylko na papierze)
- **Rada Państwa** – łączyła uprawnienia władzy ustawodawczej i wykonawczej. Ratyfikowała i wypowiadała umowy międzynarodowe, mianowała polskich przedstawicieli za granicą, przejmowała kompetencje Sejmu między sesjami, zarządzała wybory, posiadała zwierzchnią władzę nad radami narodowymi
- **rady narodowe** – system rad ułożony hierarchicznie; były organami administracji państwowej; wybierano je na 3 lata
- **sądy** – nie były niezależne, ich zadaniem była ochrona ustroju Polski, prokuratura była organem władzy – Prokurator Generalny był odpowiedzialny przed Radą Państwa.

c) Konstytucja z 1952 r. nie była demokratyczna gdyż :

- zawierała bardzo dużo ogólnych sformułowań, które można było dowolnie interpretować,
- nie precyzowała trybu funkcjonowania sejmu i kompetencji poszczególnych organów władzy (kompetencje te się zacierły),
- nie określała zasad odpowiedzialności ministrów,
- nie precyzowała trybu zgłaszania kandydatów na posłów,
- Konstytucja ta była narzędziem w rękach władzy.